

gramovým ředitelem Radiojournalu. Ve skutečnosti byl v r. 1939 (ještě před příchodem okupantů) jmenován jen ředitelem odboru pro odborné rozhlasové reportáže. Rok na to byl gestapem zatčen a do rozhlasu se už nevrátil.

Po únorovém převratu v den zatčení manželky dr. Milady Horákové 27. září 1949 se jejím muži podařilo před orgány Státní bezpečnosti uprchnout a v prosinci 1949 překročil hranice do Německa. Milada Horáková o jeho útěku nevěděla a obávala se, že zemřel, což během vyšetřovací vazby působilo těžce na její psychiku. Korespondence s příbuznými jí nebyla povolena a jediný moták, který se k ní dostal, o osudech manžela mlčel.

Dr. Bohuslav Horák žil od r. 1951 (podle K. Kaplana až 1954) v USA (od r. 1968 společně s dcerou Janou, nar. 1933), působil v Radě svobodného Československa

a přispíval do exilového a krajanského tisku. Zemřel ve Washingtonu 13. října 1976.⁴⁾

Dr. Bohuslav Horák byl v 30. letech i jedním ze soukromých podílníků rozhlasu – byl majitelem podílů spol. s r. o. Radiojournal ve výši Kč 25 000,-⁵⁾.

Poznámky

1. Archiv soudobých dějin, příloha čtvrtletníku Soudobé dějiny X/1–2, vydal Ústav soudobých dějin, Praha, 2003
2. Státní ústřední archiv, Praha, fond ministerstva národní obrany, č. 95/2–253, strojopisný průklep, 43 stran
3. Kaplan, Karel: Zprávy z cely Milady Horákové, in.: Archiv soudobých dějin (viz pozn. 1), s. 203
4. Tomeš, Josef a kol.: Český biografický slovník XX. století, vyd. Paseka, Praha, 1999, heslo Horák Bohuslav, s. 495
5. Státní ústřední archiv, zemědělsko-lesnické oddělení, Ernestova sbírka, sv. 88, dok. 3498

MgA. Jiří Hraše

Jmenoval se František

Opravník omylů č. 9

ad: První zpráva československého rozhlasu, ve Světě rozhlasu 07/2002

V článku o redaktoru Soldánovi, který vyšel jako opravník omylů č. 7, jsme opravili údaj J. A. Patzakové, že prof. M. Weingart věnoval jeho vynikajícímu výkonu 'zvláštní studii'. Nevěnoval, ačkoli to snad zamýšlel.

V závěrečné poznámce k článku jsme upozornili na rozdílný údaj o Soldánově křestním jméně: doklady vyhledané v archivu uváděly jméno František, v knize Patzakové je ve jménu Soldánově (jako občas i u jiných jmen) chyba. Jméno František je potvrzeno i v dalších pramenech.

K charakteristikám Weingartově („čistá výslovnost a taktní přednes“) a Patzakové („typický spád hlasu a dokonalá výslovnost“) můžeme připojit dvě další, které jsme našli pod Soldánovými fotografiemi.

V Přehledu rozhlasu I. (1932–33), č. 8, s. 5:

FRANTIŠEK SOLDÁN, redaktor a hlasatel Četky, překládá také literární díla a uplatňuje se také jako

barytonista. Bodrost jeho povahy připomíná Hanáka tělem i duší.

V Ročence posluchače rozhlasu 1934 (red. Ludvík Tomášek):

REDAKTOR FRANTIŠEK SOLDÁN hlásí zprávy Československé tiskové kanceláře

„Haló, Československá tisková kancelář hlásí tyto zprávy...“, tento hlas znáte jistě všichni. Je to hlas redaktora ČTK, pana Soldána, který „dnes a denně“, spolu s red. J. Machem seznamuje posluchače s událostmi v republice a v celém světě. Kovový hlas, zřetelná výslovnost a srozumitelnost, to jsou předností redaktora Soldána. Přinášíme vám jeho fotografii. (Mimořadně: připomíná na ní poněkud T. W. Wilsona, včetně skřípce na očích.) Představovali jste si ho tak podle hlasu, který k Vám promlouvá z amplionu?

MgA. Jiří Hraše

První předtočená reportáž

Opravník omylů č. 10

„V Německu i jinde se činily zajímavé pokusy, že zapsala a připravila se montáž celého večera na gramofonovou desku, takže večer program se reprodukoval již jen mechanickou cestou,“

píše J. A. Patzaková ve své rozhlasové historii „Prvních deset let Československého rozhlasu“ (str. 571–2). „I čl. rozhlas zaopatřil si zařízení k natáčení různých výkonů. Poprvé použil tohoto zařízení v říjnu 1932. Tehdy v jednom časovém intervalu nemohl vysílat zároveň operu z Národního divadla a sportovní reportáž. Vypomohl si tím způsobem, že reportáž redaktora Laufera byla zachycena během zápasu na voskové desce, avšak vysílala se až o jednu a půl hodinu později, když byl program operního přenosu vyčerpán.“

Bylo to v neděli 9. října 1932 a střetlo se vysílání Dvou vdov s mezinárodním fotbalovým zápasem Československo – Jugoslávie na hřišti Slavie. Vysílala se opera, zatímco reportáž běžela po lince do gramofonového oddělení Radiojournalu v Národním domě na Vinohradech, kde byla zapsána a připravena k pozdějšímu odvysílání.

V duchu řádek A. J. Patzakové se informace předává při různých příležitostech už sedm desetiletí. Ale: je to i není informace správná. Budí totiž dojem, jakoby zápas

byl po skončení opery odvysílán celý. Ale poznámka „Nový způsob aktuálních reportáží“ (Věstník Radiojournalu č. 42/roč. X. – 1932) tuto představu opravuje: „Tentokrát byl natočeno jen posledních deset minut zápasu, ale při jiných příležitostech lze tímto způsobem zapisovat třeba průběh celého poločasu nebo i zápasu.“ Pro začátek tedy šlo o pouhých deset minut. Ale vysílací čas ze záznamu se rychle rozšiřoval. A to i přesto, že manipulace s deskami nebyla jednoduchá: jejich krátký časový objem si vynutil záznam dělit na řadu desek, ty nahrávat na kotouče za sebou tak, aby se konec jedné a začátek druhé desky překrývaly a bylo možno synchronně navazovat stejným způsobem při vysílání. V roce 1933 bylo natočeno v gramofonovém oddělení 650 desek, v roce 1938 už 6170 desek. (A to už mezi tím pracoval i blattnerphon se záznamem na ocelový pás.) Poznámka Věstníku Radiojournalu oprávněně vidí v záznamu z října 1932 nové obohacení programů rozhlasu a jasnozřivě předpovídá: „Tato technická vymoženost otevírá pole široké působnosti.“

ROZHLASOVÁ TEORIE A PRAXE

Doc. PhDr. Jaroslav Bartošek, CSc.

Typy zpráv v žurnalistice

1 Žurnalistika

Žurnalistika (novinářství) je sbírání, zpracovávání a distribuce žurnalistických sdělení v žurnalistických celcích určených veřejným příjemcům (*The New Encyclopaedia Britannica, micropedics, heslo journalism. 5th edition, USA 1991*).

V Německu se žurnalistika stručně definuje např. jako spisovatelství pro příští den, jako zpravodajství slovem a obrazem, pokud možno aktuální a pokud možno kritické. Do žurnalistiky patří též dokumentace a zábava ve fotografiích a obrazech (Sonderhüsekn, s. 65). Česká autorka Barbora Osvaldová v *Encyklopedii praktické žurnalistiky* za žurnalistiku označuje novinářské povolání i produkty této činnosti, které informují o aktuálním dění ve společnosti a o názorech na toto dění.

Jednotkou žurnalistické produkce je *sdělení*. Uspořádané sdělení, které reflektuje smysl a realitu našeho světa, se nazývá *informace*. Pojmy/termíny *sdělení* a *informace* jsou někdy synonymní.

2 Funkční členění

Nejdůležitější rozlišovací kritérium pro klasifikaci žurnalistických sdělení je jejich funkce. Z tohoto hlediska se člení hlavně na *zpravodajská* (informační), *publicistická* (přesvědčovací, analytická), *naučná, umělecká a zábavní*. Masmediální zábavu odborníci hodnotí jako obal na placenou reklamu. Žurnalistika se tak mění v *podnikatelské odvětví*.

3 Zpráva jako slohový útvar

Základem žurnalistiky vždy bylo, dosud je a mělo by být i nadále zpravodajství. Anglická spisovatelka Barbara Westová se již v počátcích masového tisku vyjádřila, že noviny znamenají pro společnost totéž co pro jedince oči: ukazují, kde je a kam kráčí.

Zpráva je sdělení o tom, co se právě stalo, co se právě děje, co se má stát a co se v rozporu s očekáváním nestalo. Obsahem zprávy jsou odpovědi na otázky *kdo, co, kdy, kde, jak, proč*. Vedle vlastních událostí zprávy líčí také jejich důsledky a souvislosti. A to vše personifikovaně – na lidech, kterých se události dotýkají.

Zpravodajské sdělení má pohotově informovat o *podstatě události* a být *významné*, aby sloužilo k orientaci a k rozhodování. Událost má být podána v *potřebných souvislostech* a má obsahovat *vícestranné* (vyvážené, opozitní, někdy až konfliktní) *aspekty*. Dobrá je taková zpráva, která *aktivizuje* adresáty. Méně významná je zpráva, která je sice zajímavá, ale je cizí, vzdálená a méně využitelná. Kvalitní zpráva je *včasná* – nepřichází příliš brzy ani pozdě. Má být i *účinná*. *Neočekávanost* přidává zprávě na zajímavosti (Mencher, s. 54–65).

Měřítkem informační kvality zprávy je její relevance, objektivita, přesnost, transparentnost, věcnost, vyváženost, různorodost, aktuálnost a srozumitelnost (Hagen, s. 55–75).

S nadsázkou, ale někdy i ve shodě s pojetím zpravodajství lze uvést i tyto definice: *Zpráva je vše, co adresáta přinutí vydechnout „to mě podrž!“ – Zpráva je první hrubý náčrt historie – Zpráva je, co udělám z události – Zpráva je všechno, co stačí vyplnit obsah novin – Zpráva není, když pes pokouše člověka. Ale když člověk kousne psa, tak je to zpráva* (Boyd, s. 5).

Ze slohového hlediska je zpráva útvar žurnalistického funkčního stylu. Její základní funkce je informační. Věnuje se aktuálním tématům, pojednává o nich oznamovacími postupy a je enumerativní. Vzhledem k jiným sdělením je inkohezní a komutabilní. Patří mezi komunikáty veřejné, formou může být primárně psaná i mluvená, monologická i dialogická, připravená i spontánní. Jazyk je v zásadě spisovný. Subjektivní slohové rysy jsou v kvalitních zprávách nežádoucí.

Zpráva jako slohový útvar má mnoho podob. Jejich distinktivní rysy se v současné praxi stírají, překrývají a mísí. Do zpravodajství pronikají beletrizující, persuzivní a expresivní prvky. Proto lze většinu zpráv klasifikovat jen podle jejich dominujících znaků. Jako účelná se jeví zejména tato hlediska:

- podle toho, jak adekvátně odrážejí skutečnost,
- podle závažnosti témat,
- podle délky,
- podle struktury,
- členit lze i zpravodajské titulky.

4 Podle adekvátnosti odrazu skutečnosti lze zprávy členit na věcné (čisté, ryzí), subjektivizované a virtuální

4.1 Věcná zpráva

Žurnalistická zpráva nemůže sdělovat absolutní pravdu, protože její zjišťování a vylíčení přesahuje možnosti žurnalistů. Neusiluje ani o vědeckou úplnost. Také objektivita se chápe jen jako maximálně dosažitelná, protože závisí na tom, zda autor má přístup k události či ke všem zdrojům informací o ní. Podle tohoto aspektu se zprávy člení na původní (vlastní, originální–O-Ton) a na převzaté, zpracované, redakční (R-Ton).

Kvalitu převzaté zprávy zvyšuje nebo snižuje počet, kvalita a vzájemná nezávislost zdrojů, na kterých je založena. Kvalitní zpráva respektuje normy žurnalistické etiky. Sdružení amerických vydavatelů stanovilo šest etických priorit: *zodpovědnost, svoboda, nezávislost, pravdivost a přesnost, nezaujatost (zřetelné oddělování zpráv od názorů), poctivost a důvěryhodnost*.

Důležité jsou tyto aspekty věcnosti:

- Psát přesně, vyhýbat se polysémním výrazům a ne-definovaným pojmům. Kvalitní zprávy obsahují až 40 procent monosémních jednotek (hlavně vlastních jmen, číslovek a složených pojmenování).
- Údaje je nutno kontrolovat podle původního pramene, protože při prepisování vznikají chyby.
- Psát se má přesvědčivě. Podezřelé jsou formulace typu *očekává se* (kdo očekává?) – *zdá se, že* (komu se to zdá?) – *předpokládá se* – *je známo, že* (komu je známo?) – *zdroj blízký ministrovi (který nechce být jmenován, dobře informovaný, důvěryhodný) řekl, že* – apod.
- Je třeba uvádět protikladné aspekty, aby sdělení bylo maximálně objektivní a vyvážené.
- Titulek má věrně odrážet obsah i smysl článku.
- Věcná zpráva odpovídá hlavně na otázky *kdo, co, kdy, kde*.

4.2 Subjektivizovaná zpráva

Subjektivní pohled na událost či jev je obsažen už v podstatě jazykového vyjádření jako důsledek dvojího procesu: Autor sdělení pouze odráží skutečnost už proto,

že ji musí popsat ve slovech (writing), příjemce ji pak dále modifikuje svou interpretací (reading).

- Zprávy ze zprostředkovaných zdrojů neříkají, co se stalo, ale tlumočí to, o čem se někdo vyjádřil, že se to stalo. Čím víc je mezistupňů mezi přímými účastníky či pozorovateli událostí a jejich vylíčením ve zpravodajském sdělení, tím vyšší je míra subjektivity.
- Subjektivitu zpráv i celého média zvyšují jednostranné pohledy na událost či jev. Méně jim podléhají profesionálové. Nedůvěru zvyšuje časté odkazování na anonymní zdroje. Proto je některá masmédiá zásadně neúčinná.
- Komentátoři nemají psát ani moderovat zprávy a zpraváři nemají psát komentáře. Zprávy mají být od komentářů odděleny. Redaktoři a moderátoři zpráv nemají vystupovat v reklamních sděleních a komerčních prezentacích. Komerční reklama má být označena.
- Zpráva má být neosobní. Subjektivizují ji hodnotící adjektiva a adverbia, expresivní výrazy a nálepky.
- Tytéž rysy často dodávají zprávě hodnotící aspekty v odpovědích na otázky *jak a proč*.

4.3 Virtuální zpráva

Je to sdělení o události, která se nestala, v současnosti se nekoná, ani se konat nemá. Virtuální zprávy (*novinářské kachny*) vznikají záměrně nebo nedopatřením.

Záměrné virtuální sdělení má neeticky přinést prospěch nebo způsobit škodu, slouží jako pokusná sonda ke zjištění reakce a jako nástroj dezinformace. Používá se v drsném konkurenčním podnikání, v politickém boji, k vymývání mozků a v psychologické válce. Neeticky byly reporty českých TV stanic, které jejich autoři nevyrobili na bojištích Balkánu a Afghánistánu, ale doma.

Publicistickozábavní funkci mají *fraškovité, mystifikační zprávy*. Parodují osoby nebo události, slouží např. i k vyvedení aprilem. Tak byl těsně před volbami v roce 1996 na okamžik vyveden z míry Václav Klaus, když se dočetl, že za poslance do sněmovny nemůže být zvolen nikdo, kdo neprošel lékařskou prohlídkou.

V Právu se v prosinci 2001 objevila zpráva, že policie den předtím zadržela a odvezla k výslechu ředitele TV Nova Železného. Redaktor jí napsal na základě důvěrné informace, že pro ředitele vyjela policejní jednotka, jenže ho nezastihla, a proto ani nezadržela.

Parodie na téma jak vznikají zprávy:

V létě přijdou Indiáni za šamanem a ptají se, jaká bude letos zima, jestli mají řezat dřevo. „Zatím to nevím, hvězdy mlčí, ale řežte dřevo, já to zjistím,“ řekl jim šaman.

Za týden přijdou znova. Šaman zase nic neví. „Řežte, řežte, příště to budu vědět přesně.“

Když přijdou Indiáni popáté, tak to začne být šamano- vi trapné a rozhodne se, že to zjistí. Zajde do nejbližšího hydrometeorologického ústavu a zeptá se, jaká bude zima. „Určitě tuhá, Indiáni řežou dřevo.“

5 Podle tematické závažnosti se zprávy člení na relevantní, bulvární a fíčrové

5.1 Relevantní

Relevantní (*závažná, významná*) je zpráva, která umožňuje orientovat se v životě či ve světě a která slouží k přijímání racionálních rozhodnutí.

Zpravodajství má přinášet aktuální informace ze všech sfér ekonomického i sociálního dění. Choulostivá jsou témata ze soukromí občanů, o neštěstí a nemocech, které je potkávají, o obětech katastrof a havárií (zejména dětí), o zločincích a extremistech.

Ve zpravodajství přibývá negativních témat. Negativní zprávy se mohou lišit svým pozadím (backgroundem). Pozitivní pozadí obsahuje negativní zpráva, říká-li např., že byl dopaden pachatel trestného činu nebo že při nehodě byly zachráněny životy (Kepplinger).

Pořadí jednotlivých sdělení ve zpravodajských pořadech závisí na charakteru stanice.

Zpraváři věnují někdy více zájmu osobám než jevům. Označuje se jako dostihové referování – horse race coverage. Příklad: *V den, kdy byla do čela Unie svobody zvolena Hana Marvanová (23. června 2001), položila redaktorka ČT první dotaz „první dámě ČSSD“ Petře Buzkové, zda nemá obavy, že Marvanová ohrozí její čelné postavení v žebříčku popularity žen v české politice.*

5.2 Bulvární zpráva

Bulvární (*populární, lidové, žluté, tabloidní*) zpravodajství získává informace *klíčovou dírkou* ze soukromí významných osobností a zveřejňuje i informace z pochybných zdrojů. Všimá si senzací, skandálů, afér a drbů. Bulvár existuje i v politice – např. publicitou ideologické nenávisti, rasismu a sociální (třídní) zášti.

S růstem komerčních zájmů a konkurence se bulvární zprávy s křiklavými titulky rozšířily i do deníků, které dříve byly obsahově zdrženlivé. Nejpatričnější je to na deníku Právo:

Manželka zabila prkénkem při krájení špeku. – Sotva přišel z děcáku, musel sedět v lapáku. – Červi z mrtvol přežili na dětské hřiště. – Polil manželku a byl benzinem, škrtl a pak zůstal v ohni sám.

5.3 Fíčrová zpráva

Mezi zpravodajstvím přinášejícím relevantní informace a nízkým bulvárem existuje mezistupeň, obvykle nazývaný *fíčr* (feature).

Za fíčrové se označují texty, fotografie, kresby a audiovizuální sdělení, které nejsou důležité pro věcnou informovanost ani pro rozhodování, ale jsou vtipné, zajímavé a zábavné.

Ve světové žurnalistice se rozlišuje *fíčrová zpráva* (*news feature, soft news, rozšířená, komentovaná zpráva, Bericht*), přinášející doplňující informace, zejména o lidech na pozadí události nebo o souvislostech spjatých s událostmi, a *fíčr*, tzn. sdělení zaměřené na pobavení uváděním témat, která jsou líbivá a zajímavá, ale nikoliv nutně důležitá (Mencher, s. 172). Někdy se označuje jako *rekreační beletrie*. Fíčrová zpráva má svůj tón a styl (Mencher, s. 181), a proto i lidovější vyjadřování. Nápadné je na zpravodajských titulcích: *Šéfkatolík oslavil osmdesáté narozeniny – Po Hapalovi dostal v Olomouci padáka i Látal*. Fíčrová je např. zpráva s titulkem *Za pětku z matematiky rozzuřená školačka zbila učitelku*.

Příklad věcné zprávy ve spisovné podobě: *Kolem 20. hodiny v první vánoční svátek si řidič feckého kamionu, zaparkovaného u motorestu Rudná, okres Praha-západ, pozval neznámou mladou ženu. Ta mu v nestřeženém okamžiku odcizila peněženku, ve které měl 200 dolarů, 7000 drachem a 1500 korun (ČTK).*

Fíčrová úprava této informace: *Jižní krev 25letého řidiče feckého kamionu si i na Boží hod vánoční žádala své. Proto u motorestu Rudná... pozval do kabiny svého vozu ochotnou mladici. Když se pak Řek činil jako na olympiádě, lepá děva mu vytáhla z kalhot šrajtofle a nenápadně se vytratila. Znavený milovník posléze zaregistroval ztrátu 200 dolarů... (RP 27. 12. 1991).*

Fíčrové mohou být i fotografie. (Naši fotografové např. s oblibou snímali zivajícího papeže nebo aranžovali plyšové medvídky plovoucí ve vodě či ležící na popelnicích při záplavách v roce 1997.)

6 Podle délky je možné zprávy členit na titulkové, stručné a členité

6.1 Titulková zpráva

Mnoho čtenářů denního tisku se spokojí s informací v podobě obratně napsaného titulku, který výstižně informuje o obsahu celého sdělení. Jiní se podle obsahu titul-

ku rozhodují, zda číst či sledovat celé sdělení nebo nikoliv. Titulek může být doplněn nadtitulkem nebo podtitulkem, na oblibě získávají i citátové mezititulky. Podobu i funkci titulku může mít *fleš* – velmi stručná agenturní zpráva o důležité události.

Z titulků se mohou tvořit přehledy (menu) zpravodajských pořadů i celé relace (headlines, Schlagzeilen), souhrny či tematické výběry. Mohou sloužit i jako moderátorské upoutávky (nahlašky, studio) k RTV reportům.

6.2 Stručná zpráva

Stručnou zprávu tvoří titulek a přesné odpovědi na otázky *kdo, co, kdy, kde*. Obsahuje hlavně monosémi jednotky a vyjadřuje jen podstatu události.

Příklad: Titulek: *Grupo Antolin postaví novou továrnu. Zpráva: Nadnárodní společnost Grupo Antolin Bohemia chce za miliardu korun postavit na Liberecku nový průmyslový závod. Měl by zaměstnat až tři sta pracovníků a měly by se v něm vyrábět součásti pro vozy Ford a Škoda.*

Na stručné zprávy se vztahuje kritérium vnímatelnosti (akceptability, readability). Je dáno hlavně počtem dílčích vět (klauzí) v souvětí, počtem slov v jednotlivých větách a počtem slabik ve slovech. Pro mluvené zprávy se požaduje explicitní zvuková realizace. Pro hodnocení kvality tíšňových hlášení se užívají i vzorce jejich vnímatelnosti.

6.3 Členitá zpráva

Obsahuje úvod (*lead*), hlavní část (*tělo, body*) a závěr (*background*). Je tedy trichotomická. Tíštěné rozšířené a komentované zprávy bývají delší než mluvené a obrazové.

7 Členění podle struktury

Zpravodajství vzniká za silného tlaku času, a proto je stereotypní (modelové). Není to vada, protože příjemci očekávají od zpráv racionální informaci, nikoliv elegantní estetické dílo. Textovou strukturu (kompozici) mají jen členité zprávy. Jejich témata se řadí do odstavců podle kompozičních principů (Daneš 1985 a 1994, Dijk, s. 69–93). Strukturou se liší zprávy psané od mluvených.

7.1 Struktura psané zprávy

Základní typ tematicko-kompoziční výstavby psaných zpráv je tzv. *obrácená pyramida* (kónický, sestupný model) s přísně vyčleněnými odstavci.

První odstavec (*úvod, lead*) sděluje *podstatu události (hypertéma)* a sumarizuje obsah celého článku. Může fungovat i samostatně jako stručná zpráva. Druhý odstavec zprávy obvykle uvádí *osobu*, která má k události blízký vztah, a její výrok, *slovní reakci* (Dijk). Třetí a další odstavce uvádějí dílčí témata, která obsah sdělení rozvíjejí, i s citáty výroků příslušných osob. Mají být navzájem opozitní, aby zpráva byla vyvážená. Poslední odstavec uvádí souvislosti.

Takové členění umožňuje řadit odstavce podle důležitosti, jakou jim autor přisuzuje, některé vypouštět nebo zkracovat. V případě nutnosti se texty zkracují od koncových odstavců směrem k počátečním. Čím jsou odstavce tematicky autonomnější, tím snáze lze se sdělením operovat. Aspekty důležitosti mohou být pro každou redakci jiné. Proto se v tomto duchu upravují – zpracovávají zprávy převzaté od agentur. Titulek článku stručněji vyjadřuje informaci obsaženou v prvním odstavci.

Vedle modelu obrácené pyramidy se k textové výstavbě zpráv užívají i jiné postupy. *Stavebnicová kompozice* řadí za sebe poměrně autonomní dílčí témata spojená hypertématem. Existují i další postupy – *asociativní, chronologický, kontrastní, sujetový, logický* atd. Fičrové zprávy začínají příhodou, zmínkou o prvním dojmu, o koloritu místa, citátem apod. a podobají se tak modernímu

členitému zpravodajskobeletristickému žánru – žurnalistickému příběhu (story).

7.2 Struktura mluvené a obrazové (audiovizuální) zprávy

Struktura mluvených zpráv není kónická, má tzv. měkký začátek. Začíná *kulisou, scénou* (Uhlířová 1995), která má vzbudit posluchačův nebo divákův zájem, a teprve pak následuje významové jádro. (Podobá se oválu.)

Nejvýznamnější prvky se na rozdíl od tíštěných zpráv neumísťují do shrnujícího úvodu, protože si je posluchač/divák nezapamatuje, jestliže ho téma nezaujme již od první věty.

Stručná zpráva v podobě obrácené pyramidy: *Přes hodinu diskutovala v pátek americká velvyslankyně v ČR Jenonne Walkerová s představiteli Českého svazu ochránců přírody, nadace Partnerství, vzdělávací nadace Jana Husa a s představiteli Svazu moravskoslezských podnikatelů v brněnském Domě ochránců přírody. Zdůraznila...* atd.

Oválná podoba stručné zprávy: *Brno navštívila americká velvyslankyně Jenonne Walkerová. Přijela jednat o životním prostředí a o podpoře neziskových organizací. V Domě ochránců přírody...* atd.

8 Typy titulků

Titulky lze klasifikovat z několika aspektů většinou jako opozitní dvojice:

- krátké (do čtyř slov) nebo dlouhé: *Vsetín před Pardubicemi x Po devátém kole Vsetín před Pardubicemi;*
- statické x dynamické podle absence nebo přítomnosti slovesa v určitém tvaru: *Vsetín do čela x Vsetín se proboujel do čela;*
- obecné x konkrétní: *V Čechách byli lepší Moravané x Po velkém boji a se štěstím Vsetín vyhrál v Pardubicích 4:2;*
- věcné x obrazné: *Vsetín zvítězil nad Pardubicemi x Valašská slivovice oslazená českým perníkem;*
- tematické x rematické x tematickorematické podle přítomnosti či absence východiska (tématu) a jádra (rématu) výpovědi: *Jak se dařilo Vsetínu? x Vrátili se jako vítězové x Vsetín si z Pardubic přivezl vítězství. (2002)*

Rozšiřujeme text o odstavec z autorových skript, vydaných Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně 2002.

Mluvené titulky

Titulky pronikají z tisku i do rozhlasového a televizního zpravodajství. Plní v něm tyto funkce:

- v podobě přehledů (menu) se užívají na úvod delších zpravodajských pořadů;
- na závěr delších pořadů tvoří souhrn nejdůležitějších informací;
- uprostřed delších pořadů upozorňují na zprávy, které budou následovat;
- ve stručných přehledech, které některé stanice vysílají každou hodinu i častěji, zastupují vlastní zprávy (tzv. headlines);
- označují soubory zpráv určitého typu (domácí, zahraniční, ze sportu) anebo publicistickou část zpravodajských pořadů stejně jako názvy rubrik v tisku.

Příklad titulků užívaných pro úvodní přehled zpráv (menu) v Ozvěnách dne Českého rozhlasu 20. 3. 1996: *Warren Christopher jednal s představiteli postkomunistických států, které usilují o vstup do NATO. – Čtyři z pěti kritérií pro vstup do Evropské unie splněny. – Debaty kolem hodnoty bodu pokračují. – Skončily čínské manévry na Tchajvanu. – Izrael pokračuje v represích proti Izraelcům.*

Spojovací titulky („oslí můstky“, coupling pins)

uvádějí zprávy určitého typu: *Začínáme zprávami z doma. – Pozornost světové veřejnosti je upřena do Izraele. Referuje o tom Pavla Jazairiová. – Na závěr zprávy o počasí. Ve zpravodajských pořadech jsou cenné, protože vytvářejí dojem celistvosti.*

Zastřešovací promluvy

spojují sdělení vztahující se k témuž tématu: *Dnešní den přinesl rekordní počet dopravních nehod. (Následují čtyři zprávy o nehodách z různých míst.) – Blíží se volby. Politické strany proto intenzivně jednájí. O víkendu měly své sjezdy tři z nich. (Následují reporty zpravodajů.)*

Nahlášky (studio)

jsou úvodní (kulisové) promluvy moderátorů RTV zpráv před samostatnými reporty. Nahlášky sestavují autoři (reportéři) a režii (editorům) či moderátorům je doporučují v definitivní úpravě.

Literatura

Bartošek, J. 1993: *Jazyk psaného zpravodajství v českých HSP*. In: *Stylistyczne konfrontacje*. Opole 1993, s. 105–112.

Bartošek, J.: *Jazyk žurnalistiky*. In: Daneš, F. (editor): *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha Academia, s. 42–67.

Bartošek, J. 1999: *Vlastní jména v masmediálním zpravodajství*. In: *Propria v systému mluvnickém a slovtvorném*, Brno, PedF MU 1999, s. 39–48.

Bartošek, J.: *Žurnalistika jako centrum prolinání funkčních stylů*. In: Žemlička, M. (editor):

Termina 2000. Liberec, Tech. univerzita 2001, s. 251–260.

Boyd, A.: *Příručka pro novináře. Zpravodajství v rozhlase a v televizi*. Praha, CNŽ 1995.

Daneš, F.: *Věta a text*. Academia Praha, 1985.

Daneš, F.: *Odstavec jako centrální jednotka tematicko-kompoziční výstavby textu*. SaS, 55, 1994, s. 1–17.

Dijk, T. A.: *The Structures of News in the Press*. In: *Discourse and Communication*, Berlin - New York, 1985, s. 69–93.

Hagen, L.: *Informační kvalita a její měření*. In: Schulz a kol.: *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha, Karolinum 1998.

Kepplinger, H. M., Weissbecherová, H.: *Negativismus jako ideologie zpravodajství*.

Rozhlasová práce, 1992, č. 1, s. 74–81.

Mencher, M.: *News Reporting and Writing*. Columbia Univ., 5. vydání, 1991.

Mistrík, J.: *Stylistika*. Bratislava 1985.

Sonderhüsken, H.: *Kleines Journalisten-Lexikon*. München, Ölschläger 1991.

Uhlířová, L.: *Slovosledné principy v jazykovém systému a v řeči*. SaS, 53, 1992, s. 292–299.

Uhlířová, L.: *O jednom modelu rozložení délky slov*. SaS, 56, 1995, s. 8–14.

Doc. PhDr. Jaroslav Bartošek, CSc.

Vlastní jména v masmediálním zpravodajství

1. Nejčtenější typy vlastních jmen a jejich funkce

V masmediálním zpravodajství až 45 procent lexikálních jednotek náleží k monosémním. Jejich volba nezáleží na autorovi a obtížně se nahrazují synonymy. Vedle vlastních jmen se za monosémní označují např. číselné údaje (pro čas, teploty, míry a váhy) a jednoznačné výrazy terminologické povahy (PISAREK 1972, s. 32–35).

Papež Jan Pavel II. v noci na sobotu v projevu na Havanské univerzitě za přítomnosti kubánského vůdce Fidela Castra vyzval čtyři sta přítomných intelektuálů a umělců, aby na Kubě prosazovali demokracii.

Úspěchu dosáhli včera ve Svatém Mořici naši junioři na mistrovství světa v klasickém lyžování. Štafeta Norbert Pelc, Lukáš Havlín, Ondřej Břman a Martin Koukal vybojovala v běhu na trati 4x10 kilometrů v konkurenci 21 týmu historicky první zlatou medaili. (ČTK 24. 1. 98)

Obě sdělení charakterizuje velký počet monosémních jednotek – vlastních jmen osob, míst a zemí s číselnými údaji. Protože každé z nich je věnováno jinému tématu, jsou navzájem málo soudržná. Užitá vlastní jména mají nízký index opakování, sdělení mají charakter výčtů a jsou aktuální, tudíž i proměnná ve zpravodajských celcích (v novinách a RTV pořadech). Osobní jména působí staticky; nominalizace zvyšuje náročnost na vnímání a struktura jednotlivých sdělení je stereotypní (modelová, konstantní). To všechno klade požadavky na jazykovou explicitnost zpráv (MISTRÍK 1985, s. 340–342). Tato náročnost se v současné době významně zvyšuje proto, že česká žurnalistika se internacionalizuje a přináší mnoho informací i ze vzdálených míst a o velkém množství osob. K výčtu náročných okolností musíme přidat i současnou českou jazykovou a celkovou společenskou situaci; je pro ni charakteristická značná volnost (svoboda) ve výběru variantních hodnot i jazykových kategorií a obecná

rozkolísanost (DANEŠ 1997, s. 12–24). Ze světové žurnalistiky k nám přichází řada nových jazykových jevů; ty se dokonce promítají do kodifikačních kritérií domácích slov a nutí nás zaujímat stanoviska k češtině viděné globalizující se praxí evropskou a americkou.

2. Výslovnost a pravopis

Poměrná stabilita a jednotnost ve výslovnosti vlastních jmen – domácích, zdomácnělých i cizích – u nás do devadesátých let fungovala díky propracovaným kodifikačním kritériím a díky tomu, že kodifikovaná výslovnost ve veřejných projevech byla pokládána za základní znak jazykové kompetence. Proto také výslovnostní normy i jejich kodifikované stylové varianty žurnalisté většinou znali a dodržovali. Profesionálních žurnalistů bylo daleko méně než dnes a většina z nich měla slušné celkové jazykové vzdělání. Jen okrajově působila tzv. bulvární masmédiá a mnohem menší roli v nich hrály komerce a zábava včetně jejich jazyka (BARTOŠEK 1997, s. 42–67).

Kvalitu média i mluvčího přitom nejzřetelněji charakterizuje výslovnost jmen „v první den jejich užívání“, tzn. při jejich vstupu do zorného pole žurnalistických informací.

Vlastní jména cizího původu související s cizím prostředím jsou pro novináře těžkým oříškem, zejména pokud nenáleží ke známým, blízkým a světovým jazykům. Proto např. švédská příjmení typu *Johanson* vyslovujeme v českém kontextu podle psané předlohy; ve švédštině zní jinak. Autentická výslovnost se u nás může jevit jako chybná.

Je mnoho osobních jmen, jejichž výslovnost je modifikována rodinným územ. Ten je ovšem modifikován prostředím, ze kterého nositelé jména pocházejí, anebo prostředím, ve kterém žijí. Proto např. příjmení *Cusson* patřící kanadskému hokejistovi lze vyslovovat ve shodě s francouzštinou *Kyson* anebo podle angličtiny *Kasn*. Po-

dobně i *Brevér* (*Brevér* x *Brívér*), *Lemieux* (*Lemijé* x *Le-mijú*). Přijmení francouzského sportovce psané v podobě *Augert* někdo vyslovoval jako *Ožér*, jiný jako *Augrt*. Takové potíže jsou s osobními jmény typu *Bernstein*, *Agassi*, *Chomski*, *Jean/Jeanne*, *Madeleine*, *Margarette*, s místními jmény jako *Strasbourg*, *Albertville* či *Barcelona* a se zeměpisnými jmény jako *Mallorca*.

Potíže činí mluvčím novinářům např. polská jména *Jerzy* nebo *Jastrzemski*; vyslovují je, jako by byla anglická – *Džerzt*, *Džestremski*. Souhlásky *rz* v označení města *Przemysł* čtou tak, jak se píše. Cizí moderátoři si ovšem nijak nehrají s našimi příjmeními, a tak místo *Jágr* lze slyšet *Džegr*, místo *Hašek* *Hejsek*, místo *Kodeš* *Koudys*, a dokonce *Čelupka* místo *Chaloupka*; americký skladatel českého původu jménem *Ocasek* je v mluvených textech označován jako *Oukejzek* atd. Za profesní nedostatek nutno pokládat neznalost výslovnosti slovanských jmen typu *Rodionov*, *Nikolaj* či *Timofej* z ruštiny, a naopak *Mladič*, *Plovdiv*, *Nikolič* v jihoslovanských jazycích; název rakouského města *Villachu* naši zpravodajové čtou s počáteční souhláskou *v*, nikoliv *s f*.

Stále čtenější je užívání slovního přízvuku jinde než na první slabice. *Cantona*, *Baudoin*, *Renault*. Zdvojené *ss* ve slově *Düsseldorf* žurnalisté běžně vyslovují jako *z*. Příjmení americké velvyslankyně v ČR *Walkerové* moderátorka ČT 1 v Událostech četla jako *Volkrová*.

Kultivovaní reportéři se o správnou výslovnost cizích vlastních jmen neustále zajímají, často u samotných nositelů nebo informovaných kolegů. Některé redakce dávají svým pracovníkům výslovnostní slovníky cizích slov, zejména jmen (STRAHL 1994) a nová jména zaznamenávají do databází i s jejich výslovností. Avšak autorita jazykových doporučení je dnes nízká a některé soukromé RTV stanice mají od svých provozovatelů předepsanou výslovnost, která se od spisovné liší. Souvisí to s celkovým řečovým chováním a programovým zaměřením těchto stanic. Proto vyžadují např. splývavou výslovnost s okázalou imitací angličtiny a vyvolávací, diskotékovou, cirkusovou intonací (ČMEJRKOVÁ 1996, s. 191–196; MÜLLEROVÁ 1996, s. 204–207).

Složkou tohoto pojetí novinářského jazyka je i výslovnost cizích zkratk – *U2* jako *Jú Tú* (dokonce *Jú Čú*), *WTA* jako *Dabljú Tý Ejč*, *NHL* jako *En Ejč El*, *OMV* jako *É Em Fau* atd. Cizí jména se nenáležitě vyslovují s užitím původních (nečeských) hlásek jako např. třené *r*, aspirované *t* (*Trade*), *Pótna* místo *Bódnér* aj. Jméno australského města *Perth* při MS v plavání v lednu 1998 moderátoři četli *Perť*, *Pers*, *Perf*.

Za prohřešek proti kultuře spisovné výslovnosti lze označit nenáležitou výslovnost hlásek v příjmeních Čechů či Slováků, která je v rozporu s jejich rodinným územ. Proto je korektní výslovnost *Petr Uhl*, *Milan Uhde*, *Jaroslav Bohman* (nikoliv *Úde*, *Úl*, *Bóman*), *Josef Wágner*, *Václavu Klausovi*, *Karel Kýnl* (nikoliv *Klauzovi*, *Kchünl*), *Vladimír Mečiar* (nikoliv *Mečár*), *Chovanec* a *Huděc* (nikoliv *Chovanec*, *Hudec*), ale *Martinec*, nikoliv *Martyněc*.

Za nekultivované se pokládá vyslovovat zkratky bez slabikování jednotlivých hlásek, tedy *Č-R*, *S-R-N* místo spisovného *Če Er*, *Es Er En*. V pravopisu jsou nejžetelnější snahy uchovat koncové morfémy nominativů i v ostatních pádech: *Spartacus* – *Spartaca*, *Marcus* – *Marca*, *Quebec* – *Quebecu*, *Ferencváros* – *Ferencváro-su* aj. Psaní velkých počátečních písmen se častěji než dříve řídí původním pravopisem (např. anglickým nebo německým) a typografickými prostředky reklamy než pravidly českého pravopisu.

3. Skloňování

Krystalizují některé starší tendence v produktivitě dříve rovnocenných variantních tvarů, a tak lze některé duple-

ty klasifikovat dnes jako příznakové, ale samozřejmě i naopak.

Výrazně převážila preference v užívání genitivu substantiva typu *příjezd Clintona* – *myšlenky Havla* – *přes odpor Kroupy* – *o vazbě Nováka* – *ve vládě Klause* před individuálně přivlastňovacími adjektivy typu *Clintonův příjezd* – *Havlovy myšlenky* – *Kroupův odpor* – *o Novákově vazbě* – *v Klausově vládě*. Genitiv substantiva se přitom častěji vyskytuje v titulcích, zatímco v textu bývá doplněn jiným substantivem (*příjezd prezidenta Clintona*, *myšlenky Václava Havla*). Na převaze nabyla i vokalizovaná podoba nepřímých pádů u cizích vlastních jmen typu do *Karlovice* – *Supetaru* – *Gradace* – *Kežmaroku* před kratšími podobami respektujícími starší úzus či etymologii, tedy *Karlovice* – *Supetru* – *Gradce* – *Kežmarku*. Důležitější platí *Chopok* – *Chopku*, doložen je tvar do *Staréj Tury*. Ubývá alternací typu *Zeus* – *Dia*, *Jupiter* – *Jova*.

Jak nabývá na intenzitě přímá konfrontace mluveného a psaného užití cizích osobních příjmení, tak přibývá diskrepací mezi tvary jejich nepřímých pádů. Příjmení belgického vraha *Dutroux* se v mluveném zpravodajství objevovalo nesklonné a v podobách *Dytrua*, *Dytruze* i *Dytruxe*, v psané podobě dominoval genitiv *Dutrouxe*.

Řada ruských proprií málo frekventovaných paradigm v češtině přechází k základním paradigmům českým: *Sedych* – *Sedycha*, *Bessmertnych* – *Bessmertnycha*, *Suchoj* – *Suchoje*, *Markowich* (původně ovšem *Markovič*) – *Markowicha*, *Besfamilnaja* – *Besfamilnaji*. Silí tendence nesklonovat rodné jméno u osobních jmen typu píseň *Ray Charlese*, *projev Madeleine Albrightové* – *vystoupení Johny Cockera*. Proniká i do českých osobních jmen: *Vyšetřovatel obvinil Josefa Knap Kostku*, a převážila u dvouslovných místních jmen: *vitězka ze Sierra Nevady* – *přestřelka u Sanski Mostu* – *setkání ve Fürth im Waldu* (motivované by bylo ve *Fürthu im Wald*). Přibývá zcela nesklonných dvouslovných jmen tohoto typu: *jednání delegátů ve Skopje* – *Hodde odvrátil porážku od Chelsea* – *letadlo letělo do Porto Novo*.

Tendence k nesklonnosti obtížnějších příjmení registrujeme i u jejich českých nositelů: *Podle vyjádření prezidentova politického poradce Jiřího Pehe*. (Jiří Pehe podle rodinného úzu užívá genitivu *Peheho* a manželka přechýleného příjmení *Peheová*.)

Při neznalosti výslovnosti se někdy čtou a skloňují názvy francouzských měst podle psané podoby: *Antibes* – *do Antibesu*, *Nimes* – *v Nimesu*, *Tarbes* – *v Tarbesu*, ačkoliv podle francouzské výslovnosti bychom je měli užívat v podobách *Antyeb*, *Nym*, *Tarb* a považovat je za nesklonné.

Novinové titulky ve snaze poskytnout tematicko-rematické sdělení se uchylují k přemíře zkratk: *IPB chystá GDC a zvyšování základního jmění*. V textu je pak uvedeno, že Investiční a poštovní banka připravuje emisi globálních depozitních certifikátů (Právo 14. 2. 1996).

U cizích zkratk se obtížně určuje jejich původní více-slovné fundující označení, a proto jsou jejich čeští uživatelé na rozpacích v souvislosti s rodovým zařazením. Např. zkratky amerických zpravodajských organizací *CIC* (*Counter Intelligence Corps*), *CIA* (*Central Intelligence Agency*) a *FBI* (*Federal Bureau of Investigation*) se všechny užívají v ženském rodě pravděpodobně na základě motivujícího českého slova služba: *CIC*, *CIA* i *FBI zatkla*. Potíže se ostatně týkají i syntaktické klasifikace českých zkratk typu *TJ Zlín*, *AC Sparta*, *ZKL Brno* aj. (BARTOŠEK 1975, s. 25–30).

Stejně komplikovaná, a proto i pestrá je rodová charakteristika názvů cizích měst typu *Los Angeles*, *Bruggs*, *Las Vegas*, *Montpellier*, *Göttingen*, *Versailles*, *Rovinj* aj. Obtížně se někdy určuje, zda patří k jednotnému či

množnému číslu a jaké mají tvary v nepřímých pádech. Nejistota panuje ostatně i u českých zeměpisných jmen typu *Jesenice, Prácheň, Třebíč, Olomouc* aj.

Mnozí novináři ve své blažené nevědomosti nic netuší o tzv. exonymech. Nejen že nevědí že *Graz* je *Štýrský Hradec*, *Potsdam* *Postupim*, *Nürnberg* *Norimberk*, *Klagenfurt* *Celovec*, *Regensburg* *Řezno*, *Konstanz* *Kostnice*, *Bruggs* *Brugy* či *Göttingen* *Gotinky*. Často užívají místo středověkých českých zeměpisných jmen cizí názvy i např. u měst jako *Venétia* (*Benátky*), *Wroclaw* (*Vratislav*), *Firence* (*Florence*), *Genève* (*Ženeva*), *Beograd* (*Bělehrad*), *Ljubljana* (*Lublaň*) apod. Soubor exonym se dnes vytrácí i pro místa ležící v blízkém česko-rakouském, česko-německém a česko-polském příhraničí. Tak rakouské *Laa* už téměř není *Láva*, *Thaya* není *Dyje*, *Cottbus* není *Chotěbuz*, *Opole* není *Opolí*, *Bialsko* není *Bílsko* (ŠRÁMEK 1997, s. 280–286). Je otázka, zda se tak „stáváme světovými“, anebo zda vyprodáváme svou národní historii a kulturu. Politicky krizové je např. hodnocení německých označení českých měst na území českého státu, dokonce i na českých školních mapách.

4. Přechylování

Tradiční česká obliba v přechylování je definována i zdůvodněna ve starší literatuře (MLUVNICE ČEŠTINY 2, 1986, s. 345–365; KARLÍK 1995, s. 122 n.). Na počátku devadesátých let ji však zpochybňují polemické pohledy pramenící ze dvou proudů: Jedna kritika přechylování argumentuje tvrzením, že přechylování je pozůstatkem arogance komunistické moci, druhá je založena na radikálním feministickém hnutí a na tzv. genderovém jazyce a jazykovědě. Oba pohledy však čeští jazykovědci (zatím) odmítají (ČMEJRKOVÁ 1997, s. 147; VALDROVÁ 1997, s. 87–91, DANĚŠ 1997, s. 256–259).

V žurnalistických textech můžeme pozorovat tyto charakteristické rysy v přechylování:

- Zřetelně vzrostla obliba nepřechylovat česká příjmení v kontextu cizích jazyků a cizích zemí. Proto Češky žijící v zahraničí užívají nepřechylená příjmení v podobě *Marie Plenerť, Vědunka Lunardí, Kateřina Borovansky* nebo *Radka Kaspar*. Pro český kontext se však i cizí příjmení mohou přechylovat: *Marie Woodhamsová, Pavla Yazairiová* apod. Nejlepší světová tenistka je u nás *Hingis* i *Hingisová*.
- Tendenci k nepřechylování nejčastěji zjišťujeme ve spontánních mluvených textech externích RTV mluvčích. Tak např. otec tenistky Jany Novotné nazýval její soupeřky výhradně v nepřechylených podobách: *Štefy Graf, Monika Seleš, Gabriela Sabatini, Sanchez, Lučić, Zvereva, Davenport*.
- U ženských příjmení cizího původu platí pro přechylování tyto tendence: Čím prestižnější je médium (redakce, stanice), tím více užívá přechylených podob. Zejména na to dbají ústřední deníky s kompetentními korektory a veřejnoprávní rozhlas společně s ČT, kde fungují vzdělávací oddělení a jazykoví poradci. (Některí jsou ve vztahu k přechylování až purističtí.) Deník *Mladá fronta Dnes* 30. ledna 1997 v článku *Sonia Gándhiová, rozená Italka má spasit Indii* důsledně přechyluje příjmení známých prezidentek: *Bénazír Bhuttová, Čandrika Kamaratungová, Chalída Zijáová a Hasída Wajídová*.

Příjmení světoznámé španělské zpěvačky v souvislosti s jejím vystoupením v Praze deník *Blesk* nepřechyloval – psal *Montserrat Caballé*, zatímco *Mladá fronta Dnes* a *Právo* užívaly přechylené podoby *Cabaliéová* (23. a 24. 4. 1998). U zpěvaček a spisovatelek je nepřechylování běžné již dlouho (*Mireille Mathieu, Agatha Christie, Sandy Shaw* aj.), a tak se přechylené příjmení španělské zpěvačky může jevit i jako hyperkorektní.

- Tendence k přechylování roste také s oficiálností informací o cizincích. Tak např. se prezidentka *Mary Robinson* změnila v *Robinsonovou* ve zprávách o jejích oficiálních setkáních s českým prezidentem Václavem Havlem.
- Otázku, zda přechylovat, či nepřechylovat, řeší masmédiá i podle toho, jak snadno se u víceslovného cizího ženského jména určí, která jeho složka představuje příjmení a která sděluje další informace (rodné jméno, zda je svobodná či vdaná, stavovskou příslušností apod.). Proto např. v referátech z mistrovství světa v plavání v roce 1998 v Austrálii deník *MF Dnes* přechyloval příjmení *Japonek, Američanek, Němek* apod. (*Nakamuraová, Farellaová, Bedfordová, Van Dykenová, Haseová* aj.), ale v nepřechylené podobě tlumočil jména Číňanek a dalších Asiatick: *Čchen Jen, Čou-wen, Lu-na Wang, Čchaj Chuej-Tüe, Jüan-Jüan* atd. Není pochyb o tom, že podoba ženských příjmení silně ovlivňuje způsob transkripce jednotlivých světových agentur a databázových informací.
- Skoro se zdá, že otázka, zda přechylovat, či nepřechylovat, patří do tzv. redakčních kodexů; někde patří k redakčnímu stylu přechylovat, jinde naopak nepřechylovat. Přechylování je obvyklé v českých prestižních tzv. seriózních médiích a v ženských magazínech vydávaných u nás renomovanými zahraničními vydavatelskými (Story, překvapení), zatímco nepřechylování je charakteristické pro bulvárnější média, pro soukromé rozhlasové stanice (zejména pro hudební pořady uváděné výstřednějšími diskžokeji) a pro texty, které chtějí být „světové“.

5. Monosémie a výběr

Jazyk zpravodajství je stereotypní. Tato stereotypnost však tíží žurnalisty s citem pro jazykovou varietas a raritas, a proto leckdy požadavek srozumitelnosti textu i pro „babičku ze Šumavy“ (ČRo) či „lidi z ulice“ (Američané) obětují.

Triviální srozumitelností dává přednost např. názor, že není účelné hledat pro zpravodajství synonyma. Proto v amerických zprávách se stereotypně opakuje *President said*, zatímco ČTK dala svým redaktorům seznam stovky synonym, jak on *řekl*, nahradit např. synonymy *uvedl, sdělil, dodal, upřesnil, oznámil, vyhlásil, podotkl, zmínil se* atd.

Komentátoři užívají slova *Česko* nebo *tuzemsko*, aby nemuseli donekonečna stereotypně užívat výrazu *Česká republika*.

Vyjadřovací stereotypnost vadí žurnalistům i v dalších jazykových projevech. Proto např. je ve zpravodajství běžné, že při informování o osobách je při prvním užití představují komplexně: *ministřyně zahraničních věcí Spojených států Madeleine Albrightová*. Při opakovaném uvedení užívají synonyma: *první dáma americké diplomacie – americká ministřyně zahraničí – paní ministřyně – ministřyně Albrightová – Albrightová – ministřyně*.

Také u našich osobností veřejného zájmu evidujeme pestrá synonymní označování: vedle označení *předseda vlády* najdeme alternativy *premiér – šéf kabinetu – vládc* *Štrakovky* apod.

Stereotypní opakování téhož označení sice nevyhovuje nárokům na eleganci žurnalistického sdělení, ale přispívá ke snadné identifikaci osob, o nichž zpráva pojednává.

Synonymizační mánie vládne např. ve sportovním zpravodajství. V poměrně neobsáhlém referátu z utkání Sparty se Slavií v kopané v *Právu* 14. 4. 1998 je Sparta označována jako *letenský klub, domácí, letenská lavička, Letná, rudí, opel, železná*. Slavie je označována synonymy *Eden, červenobílí, sešívání, hosté, letenská střídač*

ka. Rozhodčí je označován jako *Maurer, sudí a arbitr*, trenér jako *kouč, Tobiáš* apod.

Užívat holá příjmení významných osobností někteří komentátoři i teoretici pokládají za nezdvornilé. Např. M. HALL (1971, s. 38) upozorňuje, že holé příjmení prezidenta (*Havel řekl*), významných církevních reprezentantů (*Vlk prohlásil*) i diplomatů (*Walkerová se zminila*) je nezdvornilé. Přijatelná je podle tohoto názoru stručnost jen při uvedení funkce: *prezident řekl, kardinál řekl, velvyslankyně řekla*. Lepší je říkat *pan prezident, prezident Havel, Václav Havel* (*Pan Havel* se pokládá za nenáležitě). Jiní užívání zdvořilostních výrazů pokládají za feudální. Rozšiřuje se praxe při prvním užití uvést celé jméno i funkci (*ministryně zahraničí Spojených států Madeleine Albrightová*), při opakovaném výskytu a v titulcích užívat holého příjmení *Albrightová*.

Podobně se – až na výjimky – neužívají akademické tituly: (*profesor*) Bodner, (*docent*) Hálek, (*magistr*) Novák.

Stylovou hodnotu má i užívání oficiálních a domácích podob rodných jmen: Komentátor Práva P. Uhl napsal, že růstem společenské prestiže se u nás *Saša Vondra* změnil na *Alexandra, Dáša Veškrnová* na *Dagmar Havlovou*. Zatímco v USA někdejší prezident *James E. Carter* musel žádat Kongres, aby mohl užívat lidového jména *Jimmy*, dnešní prezident je uváděn všude již jen jako *Bill Clinton*, nikoliv *William J.* (P. Uhl, Saša a Dáša, Právo 8. 1. 1997).

Mluvené zprávy nesnášejí málo známá jména a funkce vzdálených a pro konzumenty daného média nevýznamných osob, byť je uvádějí agenturní zdroje: ČRo Praha v Ozvěnách dne 25. 4. 1997 oznámil: *Čtrnáctiletý školák Andrew Wurst v pátek večer z malorážní pistole zastřelil v americkém Edinboro svého učitele Johna Gileta a lehce zranil dva žáky a jednu profesorku*.

Mnoho vlastních jmen (nejen osobních, ale i místních apod.) je ostatně zbytečných i pro psané texty. Tak např. v souvislosti s únosem českého vojáka v Čečensku Kuliška se objevilo mnoho jmen, jejichž užitečnost je sporná: *Gruzínský velvyslanec v Moskvě Vaja Lordkipanidze, zástupce zviadistů Tengis Čačava, místopředseda gruzínského parlamentu Nemo Burčuladze, velitel únosců Goča Esebuja, mluvčí ministerstva vnitra Gruzie Valerij Gogilašvili, obec Džichaškari, starosta obce Zuglidi Medona Margia*.

Pro mluvené zprávy se doporučuje užívat tituly a funkce před osobním jménem (*ministryně zahraničí USA Madeleine Albrightová*) zatímco psané texty (v duchu kónické stavby – obrácené pyramidy) užívají s oblibou i opačného pořadí (*Madeleine Albrightová, ministryně zahraničí USA*). Tato posloupnost (*proprium – apelativum*) je označována za dynamičtější, ale neumožňuje zpětně identifikovat příjmení v rozhlasové nebo TV řeči (DANEŠ 1985, s. 202).

Radikální změnu v naší praxi představuje návrat k dřívějšímu veřejnému užívání zdvojených rodných jmen: *Marie Marta Spáčilová, Jiří P. Kříž, Jiří Včelař Kotas* aj. Užíváním zdvojených rodných jmen se vyrovnáváme s evropským stavem (*Hans-Dietrich, Jean-Claude, Mary-Joe* aj.), i s minulostí.

Zajímavé je sledovat četnost osobních jmen sportovců v reportážích a komentářích z přímých vysílání mezinárodních kolektivních sportovních utkání. Zatímco pro české sportovce novináři obvykle užívají konkrétní příjmení (*Dopita, Stavjaňa, Drulák, Poborský*), hráči našich soupeřů bývají čteněji označováni názvy národními (*Kanadané, Němci*) nebo klubovými (*Edmonton, AIK Stockholm, Borussia*).

Přímé vysílání dává přednost tykání a užívání rodných jmen před vykáním a příjmeními: *V Parlamentě je připra-*

ven náš redaktor Pavel Zuna. Pavle, dobrý večer, máš čerstvé informace z jednání Parlamentu? Před dvaceti lety ve vysílání si redaktoři a sportovci netykali a nazývali se příjmeními, ačkoliv v soukromí si tykali. Tykání a vykání, užívání příjmení, křestních jmen, domáckých synonym nebo přezdívek apod. je dnes živé a řídí se věkem mluvčích, charakterem stanice, typem pořadu, žánrem, typem posluchačů apod.

Přezdívky a hypokoristika byly vždy vyhrazeny emotivní řeči. Např. Josef Laufer v památné rozhlasové reportáži z finále MS v kopané v Římě roku 1934 pro brankáře Pláničku užil označení *skvělý Franta náš* nebo *Franta Pláničku provedl výkop, Láda Ženíšků vyškrábl míč; Čambale, Štěpáne, čili jak mi Slovinci psali, raději Pišto, výborně!*

Nedá se tedy říct, že kopírujeme cizí praxi; často se vracíme k osvědčené minulosti (BARTOŠEK 1972, s. 20–21).

Závěr

Žurnalistika je pole jazykového vývoje. Mnoho inovací přichází do obecného užívání v jazyce na základě žurnalistické praxe. Současný rozkolísaný stav staví proto jak před žurnalisty, tak před veřejnost, a pochopitelně i před učitele a jazykovědce otázku, zda obsáhlou variantnost a neurčitost (např. v podobě, jak jsme ji popsali) pouze konstatovat či ji hodnotit a vyvodit z ní závěry pro kodifikaci.

Neméně důležité je, zda pokládat za tzv. směrodatné nositele normy spisovné češtiny každého novináře jen proto, že jeho řečové projevy mají veřejný charakter, anebo zda požadovat, aby novináři měli dobré jazykové vzdělání, a jejich projevy hodnotit podle toho, do jaké míry poznané a popsané normě a kodifikaci vyhovují či nevyhovují. (1999)

Seznam literatury

- Bartošek, J. (1972): *Vlastní jména osob ve sportovní publicistice*. Novinář. (1972), č. 11, s. 20–21.
- Bartošek, J. (1975): *K diskusí o zkratkách*. Naše řeč, roč. 58, 1975, s. 25–30.
- Bartošek, J. (1997): *Jazyk žurnalistiky*. In: Daneš, F. (edit.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, Praha 1997, s. 42–67.
- Čmejrková, S. (1996): *Spisovnost a nespisovnost v současné rozhlasové a televizní publicistice*. In: Šrámek, R. (edit.), *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno 1996, s. 191–194.
- Čmejrková, S. (1997): *Jazyk pro druhé pohlaví*. In: Daneš, F. (edit.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha 1997, s. 146–158.
- Daneš, F. (1985): *Věta a text*. Academia Praha.
- Daneš, F. (1997): *Situace a celkový stav dnešní češtiny*. In: Daneš, F. (edit.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha 1997, s. 12–24.
- Daneš, F. (1997b): *Ještě jednou „feministická literatura“*. Naše řeč, roč. 80, 1975, č. 5, s. 256–259.
- Hall, M. (1971): *Broadcast Journalism*. New York.
- Karlik, K. a kol. (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha.
- Mistrík, J. (1985): *Štylistika*. Bratislava.
- Mluvnice češtiny 2* (1986). Praha.
- Müllerová, O. (1986): *Nespisovnost v rozhlasovém vysílání*. In: Črámek, R. (edit.): *Spisovnost a nespisovnost dnes*, s. 204–207.
- Pisarek, W. (1972): *Frekwencja wyrazów w prasie*. Krakov.
- Strahl, V. (1994): *Klíč k výslovnosti cizích jmen v češtině*. Český rozhlas Praha.
- Šrámek, R. (1997): *Cizí jména v češtině*. In: Daneš, F. (edit.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha 1997, s. 280–286.
- Valdrová, J. (1997): *K české genderové lingvistice*. Naše řeč, roč. 80, 1997, č. 2, s. 87–91.